

Strategia oraz taktyka zapobiegania i zwalczania czynów zabronionych związanych z bezpieczeństwem meczu piłki nożnej jako problem polityki kryminalnej

PIOTR CHLEBOWICZ

Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej
Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie

Badania kryminologiczne dotyczące przestępczości stadionowej¹ oprócz waloru czysto poznawczego mają jeszcze ważny cel praktyczny². Zakłada się bowiem, że wiedza dotycząca etiologii i fenomenologii chuligaństwa stadionowego może zostać wykorzystana w procesie budowy strategii politycznokryminalnych, których głównym zadaniem jest zwalczanie wymienionego sektora przestępczości. Wydaje się przy tym,

¹ Informacje dotyczące badań w zakresie przestępczości stadionowej prowadzonych w Katedrze Kryminologii i Polityki Kryminalnej Wydziału Prawa i Administracji w Olsztynie znajdują się m.in. na stronie www.uwm.edu.pl/kryminologia.

² Jedną z definicji polityki kryminalnej zakłada, że jej celem jest walka z przestępczością. Według B. Wróblewskiego zwalczanie przestępczości musi się opierać na ustaleniach naukowych. Istnieje zatem związek funkcjonalny pomiędzy kryminologią a polityką kryminalną. Przyjmuje się ponadto, że istnieją dwa zakresy polityki kryminalnej. Pierwszy obejmuje jedynie działalność wymiaru sprawiedliwości, drugi dotyczy całokształtu działań zarówno aparatu państwowego, jak i społeczeństwa. Zob. szerzej J. Kolarzowski, *Definicja i funkcje polityki kryminalnej w pracach Bronisława Wróblewskiego*, „Studia Iuridica” 1996, XXXI, s. 27.

że w obszarze przestępczości stadionowej zachowują aktualność typologie odnoszące się do strategii działań zapobiegawczych wykorzystywanych w analizach i badaniach nad różnymi odmianami przestępczości. Trzeba bowiem podkreślić, że przestępczość stadionowa stanowi kolejną odmianę przestępczości agresywnej. W związku z tym wydaje się, że wykorzystanie dorobku nauk kryminologicznych może przyczynić się do istotnego wzbogacenia repertuaru środków profilaktycznych stosowanych wobec piłkarskich chuliganów. W literaturze przedmiotu wskazuje się, że w ramach profilaktyki kryminologicznej można wyróżnić strategie destruktywną i kreatywną. Pierwsza z nich koncentruje się na działaniach wymierzonych bezpośrednio w zjawisko kryminalne, akcentuje się zatem niszczenie zjawisk niepożądanych³. Strategia kreatywna orientuje się przede wszystkim na „rozwijaniu zjawisk pożądanых, aby wypierały one zjawiska niepożądane czy też nie pozostawiały dla nich miejsca”⁴.

Przyjęta wyżej perspektywa stanowi dogodny punkt wyjścia, gdyż nawet pobieżny przegląd koncepcji zwalczania przestępczości stadionowej pozwala na sformułowanie wniosku, że funkcjonujące współcześnie strategie zwalczania chuligaństwa stadionowego uwzględniają metody charakterystyczne zarówno dla strategii kreatywnych, jak i destruktywnych. Warto pamiętać o tym, że „Mimo opozycji obu strategii prewencja destruktywna nie jest wadliwa, lecz pomocnicza w wypadku nieskuteczności działań kreatywnych”⁵. Wydaje się zatem, że efektywność polityki kryminalnej, abstrahując od przedmiotu jej oddziaływania, będzie zależała od przyjęcia odpowiednich proporcji represji, prewencji i perswazji.

Niezależnie od przyjętych przesłanek politycznokryminalnych podmioty, które projektują i następnie wdrażają strategię, muszą uwzględnić dużą dynamikę przestępczości stadionowej. Należy mieć na względzie, że przestępczość stadionowa jako segment przestępczości nie jest jednolitym zjawiskiem. Z jednej strony można zatem mówić o wyodrębnionej kategorii kryminologicznej dotyczącej fenomenu, którego geneza i niektóre przejawy ściśle wiążą się z terenem stadionu piłkarskiego i kibico-

³ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Gdańsk 2001, s. 469.

⁴ *Ibidem*.

⁵ T. Cielecki, *Przedmowa*, [w:] *Podnoszenie kompetencji Policji w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa imprez masowych — Euro 2012*, red. A. Urban, Szczytno 2009, s. 15.

waniem. Z drugiej jednak – wydaje się, że o ile w ogóle można mówić o przestępczości stadionowej jako „samodzielnym bycie kryminologicznym”, to raczej przedstawia się ona jako konglomerat różnych, luźno powiązanych ze sobą form czy przejawów przestępczości⁶.

Zwraca się uwagę, że wewnętrzna struktura tej przestępczości charakteryzuje się zatem płynnością, amorficznością i stosunkowo szybkim tempem zmian oraz przeobrażeń, która sprawiają, że w zależności od lokalnego kontekstu – formy zjawiskowe wymienionego sektora przestępczości będą zróżnicowane. Jest to szczególnie widoczne, gdy próbuje się określić treść i zakres pojęcia przestępczości stadionowej. Znamienne jest, że nawet kryminologia brytyjska (*football hooliganism, soccer hooliganism, spectator violence, sports-related violence*) nie wypracowała zadowalającej definicji. Również w Polsce w obiegu zarówno naukowym, jak i publicystycznym funkcjonują rozmaite określenia, takie jak: chuligaństwo stadionowe, futbolowe, przestępczość stadionowa czy okołostadionowa⁷.

W świetle zaprezentowanej wyżej charakterystyki nie ulega wątpliwości, że skuteczność strategii będzie uzależniona od zdolności adaptowania się działań politycznokryminalnych do form objawowych chuligaństwa piłkarskiego. Oznacza to, że techniki stosowane w ramach strategii politycznokryminalnych powinny uwzględniać takie czynniki, jak: rozmiary i skutki zjawiska, miejsce jego występowania, motywacje sprawców, *modus operandi*. W przypadku przestępczości stadionowej na pierwszy plan wysunęło się miejsce występowania zjawiska. Z tego względu działania podejmowane w ramach polityk kryminalnych różnych krajów koncentrowały się na eliminowaniu agresji z terenu stadionu piłkarskiego. Z uwagi na fakt, że postrzeganie chuligaństwa stadionowego było zdominowane kategorią przestrzeni, strategię politycznokryminalne poszukiwały inspiracji w kryminologicznej koncepcji tzw. sytuacyjnego zapobiegania przestępczości. Równocześnie większość środków zmierzających do wyeliminowania lub przynajmniej ograniczenia rozmiarów przestępczości

⁶ P. Chlebowicz, *Przestępczość stadionowa w świetle badań empirycznych. Uwagi systematyzujące*, [w:] *Przestępczość stadionowa. Etiologia. Fenomenologia. Przeciwdziałanie zjawisku*, red. W. Pływaczewski, J. Kudrelek, Szcztytno 2010, s. 84.

⁷ *Ibidem*.

stadionowej w ramach model sytuacyjnego zapobiegania nasyconych było elementami normatywnymi.

Przyjmuje się, że istnienie rozbudowanego instrumentarium prawnego, zarówno na płaszczyźnie krajowej, jak i międzynarodowej powoduje funkcjonowanie tzw. normatywnego modelu zwalczania przestępczości stadionowej. Podstawowe elementy konstrukcyjne takiego modelu wykreowała Europejska Konwencja nr 120 w sprawie przemocy i ekscesów widzów w czasie imprez sportowych, a w szczególności meczów piłki nożnej. Ten akt prawa międzynarodowego uchwalony przez Radę Europy w dniu 19 sierpnia 1985 r. jest uznawany za jeden z najważniejszych dokumentów regulujących kwestię zwalczania chuligaństwa stadionowego. Wydaje się, że można zasadnie stwierdzić, iż Konwencja nr 120 stanowi swego rodzaju „konstytucję” w zakresie przeciwdziałania chuligaństwu stadionowemu. Warto podkreślić, że Konwencja wytyczyła kierunki dalszych działań i jednocześnie stworzyła ogólne ramy, które następnie były sukcesywnie wypełniane przez kolejne akty, w szczególności poprzez zalecenia⁸.

Zalecenie nr 1/93 skoncentrowało się na przykład na „środkach bezpieczeństwa” i „środkach konstrukcyjnych”. Normy określały techniki, które obejmowały szeroko rozumiane architektoniczne i budowlane aspekty bezpieczeństwa imprez masowych. Kładzie się w nich nacisk na bezpieczną infrastrukturę stadionu. W grę wchodzi nie tylko stabilna konstrukcja obiektu sportowego lecz także odpowiednie zabezpieczenie przed wnoszeniem niebezpiecznych przedmiotów, konieczność otwierania bram i furtek na zewnątrz, ochrona płyty boiska, bariery architektoniczne pozwalające na odseparowanie kibiców gości i gospodarzy i wiele innych specjalistycznych zagadnień⁹.

⁸ P. Chlebowicz, *Międzynarodowe uregulowania tzw. przestępczości stadionowej*, „Państwo i Prawo” 2009, nr 8, s. 100.

⁹ Rozwiązania stosowane przy projektowaniu i instalacji urządzeń infrastruktury stadionowej obejmują montaż specjalnych bramek wpustowych, podział stadionu na strefy bezpieczeństwa oraz sektory pełniące rolę buforu, monitoring, nagłośnienie obiektu, wydzielenie odrębnych dróg prowadzących bezpośrednio w sektory poszczególnych fanklubów. Zob. szerzej L. Bielak, *Organizacja pracy stewardów w aspekcie zapewnienia bezpieczeństwa na stadionach na podstawie rozwiązań krajów europejskich*, [w:] *Podnoszenie kompetencji...*, s. 112.

Jak już zaznaczono, zdecydowana większość inicjatyw legislacyjnych Rady Europy nawiązywała do jednej z strategii politycznokryminalnej określanej jako sytuacyjne zapobieganie przestępczości. Istota tej strategii sprowadza się do tego, aby zmniejszyć lub zlikwidować fizyczne możliwości dokonania przestępstwa oraz zwiększyć prawdopodobieństwo ujęcia sprawcy¹⁰. Cel ten można osiągnąć za pomocą trzech następujących metod:

1. Zwiększenie lub zintensyfikowanie nadzoru nad obiektem, a także wytworzenie u potencjalnego sprawcy przekonania, że przebywanie w określonym miejscu wiąże się z obserwacją ze strony funkcjonariuszy Policji lub innych osób powołanych do tego z racji pełnionego zawodu, bądź mieszkańców, użytkowników danego obiektu lub rejonu.

2. Spowodowanie, że obiekt stanie się mniej podatny na przestępstwo — zazwyczaj łączy się to z zaistnieniem okoliczności, dzięki którym obiekt stanie się praktycznie niedostępny, ewentualnie podjęta akcja przestępcza będzie zaś dla sprawców nieopłacalna. Jest to tzw. *target hardening*.

3. Zainicjowanie różnych działań organizacyjnych, które spowodują, że nastąpi zmiana środowiska przestępstwa, w szczególności zmieni się sytuacja, w jakiej mogłoby dojść do popełnienia przestępstwa¹¹.

Powstaje pytanie dotyczące przynależności strategii sytuacyjnego zapobiegania przestępczości — innymi słowy, czy zapobieganie sytuacyjne stanowi komponent strategii destrukcyjnej, czy kreatywnej. Zauważa się, że Konwencja nr 120 zawierała postanowienia, które „stanowiły zapowiedź oparcia mechanizmów przeciwdziałania zjawisku na modelu wspartym na ryzyku, jakie dla społeczeństwa, jako całości niesie inkryminowana grupa społeczna chuliganów stadionowych (ang. *risk orientated crime control model*)”¹². Ponadto, krytycznie oceniono założenia politycznokryminalne zawarte w Konwencji nr 120, gdyż „zalecenie zastosowania mechanizmów kontroli i inwigilacji — nie tylko wobec

¹⁰ A. Kossowska, *Sytuacyjne zapobieganie przestępczości*, „Archiwum Kryminologii” 1994, t. XX, s. 10.

¹¹ *Ibidem*.

¹² A. Sochacka, *Chuligaństwo stadionowe jako samodzielne zjawisko społeczne i przedmiot regulacji prawnych. Zarys problematyki*, „Archiwum Kryminologii” 2010, t. XXXII, s. 238.

znanych i osądzonych sprawców czynów zabronionych, ale również wobec sprawców potencjalnych, oraz osób znajdujących się pod wpływem środków odurzających — które zapoczątkowało proces instytucjonalizacji kontroli zachowań dewiacyjnych, zostało zainicjowane przez organ powołany do ochrony praw człowieka i podstawowych wolności”¹³.

Z drugiej strony strategia sytuacyjnego zapobiegania przestępczości okazała się efektywna. O ile bowiem w latach 80. XX w. zalecenia Rady Europy koncentrowały się głównie na kwestiach bezpieczeństwa związanych z infrastrukturą stadionu oraz właściwą organizacją imprezy sportowej, to już niecałe 20 lat później punkt ciężkości przesunął się w kierunku zapewnienia lepszej koordynacji działań policyjnych na płaszczyźnie międzynarodowej oraz podejmowanie wysiłku wykorzeniania społecznych źródeł chuligaństwa stadionowego. Jako interesujący przykład można wskazać stanowisko Stałego Komitetu Europejskiej Konwencji w sprawie przemocy i ekscesów widzów odnoszące się do ogrodzeń i barier na stadionie. Wyrażna poprawa bezpieczeństwa podczas meczy osiągnięta dzięki sytuacyjnemu zapobieganiu przestępczości oznaczała możliwość usunięcia płotów, które „pogarszają widoczność i psują atmosferę”. Organ ten zauważył, że stosowanie środków restrykcyjnych polegających na instalowaniu ogrodzeń w celu ochrony boiska traci rację bytu, gdyż „przykład Euro 96 pokazuje, że jeśli podejmie się wszelkie pozostałe działania”¹⁴, ogrodzenia na stadionach można usunąć, a obecność policji ograniczyć”¹⁵.

Na marginesie można zauważyć, że model zapobiegania sytuacyjnemu jest też stosowany nie tylko w przypadku imprez masowych odbywających się na obiektach sportowych, lecz również w tzw. strefach kibica. Popularność piłki nożnej sprawia, że w trakcie mistrzostw nie wszyscy kibice będą mieli możliwość obejrzenia meczu na stadionie. Organizatorzy mistrzostw rozwiązyali ten problem wprowadzając tzw. *public vie-*

¹³ *Ibidem*, s. 239.

¹⁴ Sformułowanie „pozostałe działania” oznaczało w tym kontekście techniki, takie jak wprowadzenie stadionów wyłącznie z miejscami siedzącymi, wyposażonych w monitoring i stanowiska dowodzenia i kontroli, odpowiednie zarządzanie sprzedażą biletów. Zob. szerzej J. Szewczyk (red.), *Bezpieczeństwo i zachowanie publiczności na imprezach sportowych*, Warszawa 2001, s. 124.

¹⁵ *Ibidem*.

*wing*¹⁶. Termin ten oznacza zbiorowe, publiczne oglądanie meczów na telebimach. Według szacunków niemieckiej policji podczas mistrzostw w 2006 r. ponad 14 milionów ludzi skorzystało z tej formy kibicowania (przy czym liczba widzów na stadionie przekroczyła nieco ponad 3 miliony). Z punktu widzenia organizatora¹⁷ system zabezpieczenia stref kibica był zorganizowany analogicznie jak na stadionie¹⁸.

Niewątpliwie ważnym elementem sytuacyjnego zapobiegania przestępczości jest instytucja zakazu stadionowego. Warto wskazać, że systemy prawne państw europejskich znają różne odmiany wymienionej wyżej instytucji. Ponieważ istota tego środka karnego polega na ograniczeniu prawa dostępu do stadionu w związku z imprezą masową, można przyjąć, że z punktu widzenia profilaktyki kryminologicznej przepisy prawa karnego nakładające tego typu ograniczenia mieszczą się w modelu zapobiegania sytuacyjnego.

Strategie destruktywne odznaczają się szerokim wykorzystaniem technik represyjnych. Przyjmuje się, że do metod stosowanych w wymienionym obszarze należą: uniemożliwianie, wytlumianie i zagrożanie. Według klasycznej definicji uniemożliwienie oznacza „odcinanie możliwości lub utrudnianie podejmowania określonych zachowań, np. dokonywania włamań”¹⁹. Jak zauważył N. van Ooik świadome stosowanie wiedzy o planowaniu urbanistycznym przyczynia się do osiągnięcia bez-

¹⁶ Organizatorzy *public viewing* wychodzą z założenia, że wyjście do miasta i przyłączenie się do piłkarskiej braci jest lepsze niż siedzenie w kapciach przed telewizorem. Zob. D. Różycki, *Public Viewing — publiczne miejsce transmisji telewizyjnych meczów piłkarskich*, [w:] *Podnoszenie kompetencji...*, s. 115.

¹⁷ Jak zauważył D. Różycki miejsce *public viewing* było traktowane identycznie jak impreza masowa. Problem tłoku został rozwiązany w ten sposób, że: „[...] za pomocą głośników informowano kibiców w mieście, że limit miejsc w danej strefie kibica jest wyczerpany i wskazywano ewentualne tereny, gdzie kibice byli jeszcze przyjmowani”. *Ibidem*, s. 117.

¹⁸ Zob. szerzej A. Rolka, *Public viewing — doświadczenia Mistrzostw Świata w Piłce Nożnej, Niemcy 2006*, [w:] *Euro 2012. Współpraca Policji, organów administracji i społeczności lokalnych w zapewnieniu bezpieczeństwa na imprezach masowych. Materiały z międzynarodowej konferencji zorganizowanej przez Szkołę Policji w Katowicach i Przykarski Instytut Jurystyczny w Iwano-Frankowsku w Chorzowie w dniach 10–12 września 2008*, red. T. Widła, Stawicki, Katowice 2008, s. 91.

¹⁹ J. Błachut *et al.*, *op. cit.*, s. 472.

pieczeństwa²⁰. Nie ulega wątpliwości, że model sytuacyjnego zapobiegania przestępczości implementowany na obiektach sportowych wkomponowuje się w strategię destruktywną. Można zatem powiedzieć, że rozwijanie inżynierii stadionowej obliczonej na zapobieganie masowym naruszeniom porządku publicznego stanowi oryginalną odmianę metody uniemożliwienia.

W kontekście uniemożliwienia trzeba jeszcze wskazać kontrowersyjną instytucję zatrzymania prewencyjnego stosowanego na przykład w Niemczech. Przesłanką zatrzymania na okres 48 godzin jest uprawdopodobnienie przez organy ścigania, że konkretna osoba może popełnić przestępstwo na imprezie masowej. Podczas Mistrzostw Świata w 2006 r. odnotowano 5800 przypadków wykorzystanie tego narzędzia²¹.

Kolejną metodą charakterystyczną dla strategii destrukcyjnej jest wytłumianie. Wymieniona metoda jest definiowana jako reagowanie sankcją negatywną na przestępstwa²². W odniesieniu do przestępczości stadionowej w Polsce wytłumianie jest szczególnie widoczne przy analizie ustawowych znamion przestępstw i wykroczeń zawartych zarówno kodeksie karnym, jak i ustawie o bezpieczeństwie imprez masowych. Ocena regulacji normatywnych pozwala na sformułowanie tezy, że główne cechy legislacji „antychuligańskiej” to penalizacja i represja. Trzeba tutaj wspomnieć o nowelizacji ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych, która wprowadziła nowe typy przestępstw stadionowych. W tym kontekście A. Sochacka zauważa, że „kryterium związku z futbolem [...] jest również swoistą okolicznością obciążającą, albowiem osoby dopuszczające się takich samych zachowań (czynów) w różnych okolicznościach i miejscach bywają karane surowiej, jeśli czyn, zostanie popełniony w szerokim związku z futbolem”²³.

Odrębnym zagadnieniem jest rola Policji w zakresie zwalczania przestępczości stadionowej. Obecnie można obserwować wyraźny trend

²⁰ N. van Ooik, *Prewencja kryminalna w projektowaniu przestrzeni*, [w:] *Mit represyjności albo o znaczeniu prewencji kryminalnej*, red. J. Czapska, H. Kury, Kraków 2002, s. 529.

²¹ M. Wasil, *Spotterzy – najsukuteczniejsza broń w walce z pseudokibicami sportowymi*, [w:] *Podnoszenie kompetencji...*, s. 142.

²² J. Błachut *et al.*, *op. cit.*, s. 473.

²³ A. Sochacka, *op. cit.*, s. 245.

polegający na stopniowym ograniczaniu udziału tej instytucji w zabezpieczeniu konkretnych imprez masowych. Dylemat uwikłania Policji w zabezpieczanie widowisk sportowych przedstawił J. de Quidt, który zauważył, że instytucja ta została zmuszona do przejęcia odpowiedzialności za bezpieczeństwo, ponieważ nikt inny nie chciał i nie mógł tego uczynić²⁴. Obecnie rola Policji polega jednak przede wszystkim na zapobieganiu przestępstwom, utrzymywaniu porządku i kierowaniu ruchem poza stadionem. Zdaniem wymienionego autora obowiązkiem Policji zdecydowanie nie jest witanie kibiców i utrzymywanie bezpieczeństwa²⁵.

Na tle problematyki zapobiegania przestępczości stadionowej trzeba uznać, że działania policyjne uwzględniają elementy strategii destrukcyjnej i kreatywnej. Trudno tutaj wskazać, która strategia ma charakter dominujący. W przypadku strategii destruktywnych Policja często stosuje zagrożanie, czyli zapowiadanie reakcji negatywnej na określone zachowanie²⁶. Przykładowo można wskazać praktykę polegającą na informowaniu agresywnych kibiców, że są pozbawieni anonimowości. Jak zauważa G. Gudzbeler w ramach przygotowań do Mistrzostw Świata w 2006 r. umundurowani funkcjonariusze Policji przeprowadzili około 80 tysięcy rozmów, których celem było przekazanie informacji potencjalnym sprawcom ekscesów chuligańskich, że są znani policji oraz będą pod ścisłym nadzorem²⁷.

Ściśle związana z działaniami Policji w zakresie zapobiegania przestępczości stadionowej jest praca operacyjna ukierunkowana na rozpoznawania środowiska pseudokibiców. W dyskusjach o zwalczaniu chuligaństwa stadionowego podkreśla się często rolę odpowiedniej infrastruktury obiektów sportowych i właściwe ukształtowanie służb porządkowych, zapominając jednak równocześnie o tym, że inwestycjom budowlanym i wysiłkom organizacyjnym zawsze towarzyszyły zakrojone

²⁴ J. de Quidt, *Problemy bezpieczeństwa imprez masowych w Anglii*, [w:] *Bezpieczeństwo i zachowanie publiczności na imprezach sportowych*, red. J. Szewczyk, Warszawa 2001, s. 70.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ J. Błachut *et al.*, *op. cit.*, s. 473.

²⁷ G. Gudzbeler, *Sprawozdanie z wyjazdu do Muenster w dniach 1 czerwca–7 sierpnia 2008 r.*, [w:] *Podnoszenie kompetencji...*, s. 86.

na szeroką skalę działania operacyjne²⁸, które doprowadziły do częściowej dezintegracji kryminogennych i przestępczych środowisk, w których funkcjonowali pseudokibice. Chodziło zatem o eliminowanie grup przestępczych złożonych z pseudokibiców, które bardzo często w wyniku wewnętrznych przekształceń tworzyły struktury przestępczości zorganizowanej. Wyniki działań operacyjnych są wykorzystywane nie tylko na etapie planowania operacji policyjnych związanych z zabezpieczeniem konkretnej imprezy masowej, lecz także stanowią podstawowy element pracy wykrywczej Policji.

W związku z problematyką działań operacyjnych w obszarze przestępczości stadionowej w Polsce można powiedzieć, że widoczne są efekty tych czynności. Liczne zatrzymania pseudokibiców realizowane przez Centralne Biuro Śledcze świadczą o poprawiającym się stanie rozpoznania struktur i powiązań pseudokibiców²⁹. Warto też zauważyć, że w ramach zwalczania chuligaństwa stadionowego można obserwować wzrastającą rolę wywiadu i analizy kryminalnej³⁰. Trend ten koresponduje z rozwojem światowych systemów policyjnych zmierzających w kierunku zarządzania informacjami na podstawie zdobytych współcze-

²⁸ Warto tutaj wskazać działania podejmowane przez angielską policję. Brytyjski wywiad policyjny w odniesieniu do kibiców koncentruje się na takich obszarach, jak: zbieranie wszelkich danych dotyczących kibiców (m.in. dzięki kartom stałego kibica sprzedawanym przez kluby), przetwarzanie uzyskiwanych informacji i zarządzanie bazami danych, uzyskiwanie informacji dotyczących planowanych zakłóceń porządku publicznego. Zob. szerzej M. Potaczek, *Porównanie sposobu prowadzenia przedmeczowego rozpoznania środowiska pseudokibiców w Wielkiej Brytanii i Włoszech przez pryzmat pracy spottersów*, [w:] *Podnoszenie kompetencji...*, s. 137.

²⁹ Ilustruje to chociażby następujący komunikat: „Policjanci z Centralnego Biura Śledczego [...] rozbili zorganizowaną grupę przestępczą, bojówkę sympatyzującą z chorzowską drużyną sportową [...]. Członkowie grupy dbali o utrzymanie sprawności fizycznej, dlatego też wspólnie trenowali sztuki walki pod okiem wykwalifikowanych trenerów [...]. Liderzy bojówki, oficjalnie identyfikując się z hasłami głoszonymi przez członków klubu kibica, w rzeczywistości nie przejmowali się nimi w ogóle [...]. Przez te zachowania stanowili wzór do naśladowania dla młodych ludzi, często jednoczących się dla barw klubu”. Zob. szerzej <http://www.policja.pl/portal/pol> [dostęp: 10.04.2012].

³⁰ Zob. szerzej E. Wysługocka, A. Łazaj, M. Hausman, *Wykorzystanie baz danych oraz innych źródeł w procesie analizy kryminalnej do zwalczania przestępczości pseudokibiców*, [w:] *Przestępczość stadionowa. Etiologia. Fenomenologia. Przeciwdziałanie zjawisku*, red. W. Pływaczewski, J. Kudrelek, Szczepiński 2010, s. 217 n.

snej techniki, zwłaszcza informatyki³¹. Silny nacisk kładzie się w szczególności na prowadzenie działań na bazie danych wywiadowczych, co oznacza podejmowanie precyzyjnych przedsięwzięć służb policyjnych, które są poprzedzone starannym rozpoznaniem i dodatkowo niekiedy mają charakter wyprzedzający³². Podkreśla się tutaj aktywną postawę organów policyjnych w zakresie prowadzenia ofensywnych działań operacyjnych³³. Koncepcja *Intelligence-led policing* zakłada ponadto, że procesy decyzyjne podejmowane zarówno na poziomie taktycznym, jak i strategicznym będą uwzględniały szerokie wykorzystanie tzw. produktów wywiadowczych³⁴. Reasumując, wydaje się, że praca operacyjna mieści się w ramach strategii destrukcyjnej. Przemawia za tym istota czynności operacyjno-rozpoznawczych ukierunkowanych na bezpośrednie zwalczanie przestępczości.

Niejako na pograniczu strategii kreatywnej i destrukcyjnej funkcjonuje instytucja *spottersa*. Z jednej strony to policjant, który działa jawnie, utrzymując kontakt z konkretnym klubem, z drugiej, w trakcie swych działań uzyskuje informacje na temat środowiska kibiców oraz nieformalnych grup pseudokibiców. Według oficjalnego stanowiska

³¹ „Rozwój techniczny i ustawiczne doskonalenie metod policyjnych powodują, że Policja zdobywa obecnie więcej informacji w coraz szybszym tempie. Dysponując odpowiednim sprzętem informatycznym, można je gromadzić. Tę olbrzymią liczbę informacji należy jednak sensownie wykorzystać. Klasyczne metody analizy już nie wystarczają, proces ten należy skomputeryzować [...]. Coraz ważniejszą rolę odgrywa zarządzanie informacją, posiadanie tej umiejętności wyznacza granice policyjnego profesjonalizmu”. Zob. szerzej H. Tusiński, M. Bronicki, *Wywiad kryminalny jako kierunek zwiększania efektywności Policji w zdobywaniu, gromadzeniu i wykorzystaniu informacji*, [w:] *Terroryzm w ujęciu praktycznym*, red. E.W. Pływaczewski, Warszawa 2006, s. 659.

³² T. Saffański, *Europejskie Biuro Policji. Europol. Genez. Główne aspekty działania. Perspektywy rozwoju*, Warszawa 2009, s. 76.

³³ „Proactive investigation uses informers, undercover police officers, and surveillance to produce an integrated — intelligence led — approach. Based on the view that ‘good quality intelligence is the life blood’ of the modern police service. Proactive investigation includes systematic analysis of records of targeted suspects movements, their financial dealings, and association with other suspected offenders. The approach also relies on recent innovations in technical surveillance [...]”. Zob. szerzej M. Maguire, R. Morgan, R. Reiner, *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford 2002, s. 994 n.

³⁴ Zob. szerzej D.A. Osborne, S.C. Wernicke, *Introduction to crime analysis. Basic resources for criminal justice practice*, Pennsylvania 2003, s. 20 n.

Komendy Główne Policji dewiza spottersa to „znać i być znanym lub rozpoznawanym”, przy czym podstawowym celem jest dotarcie do kibiców, którzy opuścili stadiony, oraz do tych, którzy pozostali, ale są zastraszeni przez chuliganów³⁵. Spottersi w polskich realiach to nowe narzędzie, brakuje zatem materiału dla dokonania oceny efektywności tej instytucji. Niewątpliwie ogromnym wyzwaniem będzie przełamanie nieufności środowiska kibiców wobec Policji. Z teoretycznego punktu widzenia misja spottersa łączy w sobie elementy mediacyjne, perswazyjne, operacyjne i procesowe. Zwraca się również uwagę na specyficzną taktykę działań podejmowanych przez spottersa³⁶.

Zmiana filozofii działań Policji w odniesieniu do przestępczości stadionowej wiąże się także z ograniczaniem stosowania elementu represji. Wynika to, jak się wydaje, z obiektywnej oceny zagrożenia imprezy masowej aktami chuligaństwa. Jak zauważył W. van Oorschoot, jedynie 1% tłumu kibiców to osoby, które stwarzają problemy, przy czym chuligani stanowią jedynie część tego procentu. Wymusza to ukierunkowanie działań policyjnych uwzględniające zróżnicowaną populację kibiców, wymagającą z kolei wielopłaszczyznowego podejścia przy minimalnym użyciu technik represyjnych³⁷. Jedną z koncepcji policyjnej taktyki wobec sportowej widowni jest określana jako *friendly but firm*, czyli „przyjazna lecz stanowcza”. Podstawowe założenia tej strategii zostały opracowane przez O. Adanga w Holenderskiej Akademii Policyjnej. Istota zaproponowanej strategii polega na dążeniu do likwidacji atmosfery „konfrontacji”, która często powstaje w relacjach między Policją a kibicami i zastąpieniem jej nastrojem karnawału, który powinien przyczyniać się raczej do zabawy niż do inicjowania agresywnych ekscesów. W tym celu odpowiednio aranżuje się przestrzeń publiczną między

³⁵ Zob. stronę internetową Krajowego Punktu Kontaktowego ds. imprez masowych: kpk.policja.gov.pl [dostęp: 10.04.2012].

³⁶ „Spotters musi zajmować się tylko i wyłącznie współpracą z klubem sportowym i klubem kibica oraz utrzymywać służbowy kontakt z nieformalnymi grupami kibiców [...]. W niemieckich realiach praca spottersa polega przede wszystkim na gromadzeniu materiału dowodowego, który następnie będzie wykorzystany celem orzeczenia zakazu stadionowego”. M. Wasil, *op. cit.*, s. 142.

³⁷ P. Chlebowicz, *Podnoszenie kompetencji Policji w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa imprez masowych — Euro 2012 (Szczytno, 4–5 grudnia 2008 r.)*, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 3, s. 169.

innymi poprzez usunięcie z terenów miejskich wszelkich przedmiotów, które potencjalnie można wykorzystać do rzucania (np. krzesła, stoliki) oraz na przykład organizowanie barów, które oferują niskoprocentowe piwo w plastikowych szklankach. Umieszczono także systemy nagłaśniające muzykę uruchamianą w sytuacjach, gdy widzowie stawali się zbyt hałaśliwi. Obecność Policji była raczej dyskretna, funkcjonariusze zachowywali się przyjaźnie, lecz w razie potrzeby stanowczo³⁸.

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na bogate doświadczenia policji zachodnioeuropejskich, które potrafiły zastępować techniki represyjne niekonwencjonalnymi metodami oddziaływania psychologicznego³⁹. Ilustruje to sposób przywitania kibiców podczas Mistrzostw Świata w 2006 r. w Dortmundzie. Drogę prowadzącą z centrum miasta do stadionu wyłożono czerwonym dywanem. Organizatorzy po pierwsze wykreowali dogodną atmosferę sprzyjającą pokojowym zachowaniom, po drugie ten element organizacyjny „zapewniał, że kibice nie będą szukali innej drogi do centrum, co umożliwiałoby zgromadzenie sił w odpowiednich miejscach”⁴⁰.

Podkreśla się także konieczność wprowadzenia elementów treningu psychologicznego dla funkcjonariuszy Policji w związku z imprezami masowymi. Ciekawe w tym względzie spostrzeżenia odnotował A. Kamiński, który na podstawie doświadczeń włoskiej Policji zauważył, że oddziały zwarte Policji podlegają takim samym mechanizmom psychologii tłumu co grupy pseudokibiców. Z tego też względu kładzie się nacisk na eliminowanie z zachowań funkcjonariuszy indywidualnych odczuć

³⁸ S. Frosdick, P. Marsh, *Football hooliganism*, London 2005, s. 178.

³⁹ W piśmiennictwie często wskazuje się jako przesłankę efektywności zwalczania przestępczości pseudokibiców konieczność wytworzenia poczucia braku anonimowości w środowiskach chuliganów piłkarskich. Chodzi zatem o wykreowanie wrażenia, że: „[...] są znani policji i nadzorowani przez cały czas. Przejawem tego są przeprowadzane z nimi rozmowy telefoniczne, z których dowiadują się, że policja wie o ich planach wyjazdowych dotyczących meczu. Poza rozmowami telefonicznymi są oni odwiedzani w miejscach zamieszkania”. Zob. szerzej M. Leszczyński, *Znaczenie zakazu wstępu na imprezę masową w walce z chuligaństwem stadionowym*, [w:] *Podnoszenie kompetencji...*, s. 126.

⁴⁰ G. Gudzbeler, *Sprawozdanie z wyjazdu do Munster w dniach 1 czerwca–7 sierpnia 2008 r.*, [w:] *Podnoszenie kompetencji...*, s. 89.

i antypatii wobec kibiców⁴¹. Warto w tym miejscu jeszcze odnotować, że policjant w kontakcie z kibicami ma być przyjacielem, a nie wrogiem. Koresponduje to z powszechnie uznawanym standardem, że funkcja Policji w obszarze zabezpieczania sportowej imprezy masowej ma charakter raczej subsydiarny. Oznacza to, że funkcjonariusze Policji podejmują interwencje tylko w wypadku zbiorowych zakłóceń ładu i porządku publicznego, których skala lub intensywność przerastają możliwości służb porządkowych organizatora meczu. Z reguły wszelkie przedsięwzięcia zabezpieczające w związku z meczem są realizowane przez odpowiednio wyszkolonych i wyposażonych pracowników służb porządkowych organizatora sportowej imprezy masowej. Na marginesie można odnotować, że z inspiracji Policji uniformy pracowników służb ochrony są kolorowe, gdyż uznano, że czarny kolor ubioru służb porządkowych może wzbudzać agresję kibiców⁴².

W nawiązaniu do taktyki *friendly but firm* również polska Policja w ramach przygotowań do Euro 2012 wykorzystuje techniki deeskalacyjne. Chodzi o procedurę określoną 3×T (Troska, Tolerancja, Tłumienie). Jak zauważył A. Rapacki: „Po pierwsze troska – pomoc przybyłym na turniej gościom, kibicom oraz sympatykom piłki nożnej podczas pobytu na terenie Polski [...]. Po drugie tolerancja – zwracanie uwagi [...] pouczanie o zachowaniach zgodnych z prawem. Po trzecie tłumienie – zdecydowana reakcja sił policyjnych na zbiorowe zakłócenia porządku publicznego”⁴³.

Najnowsze strategie o wyraźnie socjotechnicznym charakterze tworzą techniki określane przez ekspertów Rady Europy jako *more proactive and preventive measures*. Ważną techniką mieszczącą się w tym obszarze jest *fan coaching*. Chodzi tutaj o inicjowanie i prowadzenie społecznego dialogu ze środowiskami kibiców, połączonego z udzielaniem pomocy

⁴¹ Zob. szerzej interesujące rozważania uwzględniające psychologiczne aspekty podobieństwa kibiców piłkarskich i policjantów: A. Kamiński, *Działania psychologów w procesie szkolenia włoskich jednostek policyjnych przewidzianych do przywracania zakłóconego porządku publicznego*, [w:] *Podnoszenie kompetencji...*, s. 124.

⁴² Zob. M. Gierach, *Realizacja projektu Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie Pt. Podnoszenie kompetencji Policji w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa imprez masowych — Euro 2012*, „Policja. Kwartalnik kadry Kierowniczej Policji” 2008, nr 4, s. 70 n.

⁴³ Zob. szerzej: wywiad z A. Rapackim, „Policja 997” 2009, nr 8, s. 21.

socjalnej lub edukacyjnej poszczególnym grupom kibiców. Nadrzędnym celem jest doprowadzenie do zmiany kultury kibicowania poprzez promowanie innych, mniej agresywnych wzorów zachowań. Rekomendacja Stałego Komitetu z 2003 r. nie zawiera syntetycznej definicji *fan coaching*, lecz precyzuje wymienione określenie przede wszystkim poprzez opis form, w jakich analizowana technika może się przejawiać. Wspólnym mianownikiem łączącym różne postacie *fan coachingu* jest cel, który polega na promowaniu pozytywnych wzorców kultury kibicowania i zapewnienie odpowiednich warunków socjalnych i organizacyjnych dla przyjezdnych kibiców⁴⁴. Podkreśla się zwłaszcza, że w praktyce *fan coaching* jest wykonywany na wiele różnych sposobów, głównie dlatego, że profile kibiców są różne, samo zaś chuligaństwo jest wewnętrznie zróżnicowane i adaptuje się do różnych warunków w różnych krajach. Z tego też powodu *fan coaching* to elastyczna koncepcja, która przystosowuje się do sytuacji danego klubu, uwzględnia ponadto lokalne potrzeby i narodową kulturę kibicowania⁴⁵.

Wyraźne przejawy prezentowanych strategii można dostrzec w Narodowej koncepcji Sportu i Bezpieczeństwa w Niemczech. Jednym z kierunków koncepcji jest praca z klubami kibica. Element ten obejmuje m.in. organizowanie kibicom poszczególnych drużyn spotkań z piłkarzami ich ulubionych klubów lub wycieczek na stadiony piłkarskie, podczas których zachęca się kibiców do „pokojowych” form kibicowania. Założenia, na których są oparte tzw. fan-projekty, realizują głównie wolontariusze. Inne kierunki Narodowej koncepcji to zakazy stadionowe, służba porządkowa i infrastruktura stadionowa.

Na tle przedstawionych rozważań profilaktyka kryminologiczna rozumiana przede wszystkim jako kontrola przemocy stanowi fragment znacznie szerszego procesu, który jest zazwyczaj definiowany jako zarządzanie ryzykiem. W literaturze wskazuje się, że nastąpiła wyraźna zmiana paradygmatu polityki bezpieczeństwa. W szczególności S. Frosdick i P. Marsh zauważają, że opisywana zmiana polega na stopniowym

⁴⁴ P. Chlebowicz, *Chuligaństwo stadionowe. Studium kryminologiczne*, Warszawa 2009, s. 220.

⁴⁵ Recommendation Rec (2003) 1, of the Standing Committee on the role of social and educational measures in the prevention of violence in sport and handbook on the prevention of violence in sport, Strasbourg 27 January 2003, s. 10.

przejściu od zarządzania porządkiem publicznym do zarządzania bezpieczeństwem publicznym. Trend ten ilustruje także stwierdzenie, że istota tej zmiany polega na silniejszym zaakcentowaniu „ochrony tłumu” a nie „ochrony przed tłumem”⁴⁶.

Z jednej strony strategię politycznokryminalną stopniowo ewoluowały od zapobiegania sytuacyjnego do kombinowanych technik z zakresu inżynierii społecznej. W ten sposób zaczęły uwzględniać zarówno klasyczne działania służb policyjnych (operacje policyjne, współpracę międzynarodową, pracę operacyjną) jak również infrastrukturę bezpieczeństwa stadionu, zarządzanie tłumem wsparte nowoczesną technologią, wreszcie, socjotechnikę w postaci oddziaływań na środowiska kibiców i pseudokibiców. Jak już zaznaczano, działania profilaktyczne mogą polegać bądź na niszczeniu patologii społecznych, bądź na rozwijaniu zjawisk pożądanych ze społecznego punktu widzenia, w ten sposób, aby wypierały przestępczość. Stąd, wyróżnia się dwie główne strategię profilaktyczne: destruktywną i kreatywną. Z tej perspektywy współczesne strategię zapobiegania przestępczości stadionowej nasycone są w coraz większym stopniu elementami charakterystycznymi dla strategii kreatywnych⁴⁷.

Z drugiej jednak strony postrzeganie strategii politycznokryminalnych w obszarze przestępczości stadionowej jedynie poprzez pryzmat działań destruktywnych i kreatywnych wydaje się niewystarczające. Niewątpliwie, obecne strategię oddziałują na różnych poziomach, przy czym eksponuje się podejście proaktywne. Ważnym wymiarem są także technologia i technika, które w znacznym stopniu umożliwiają realizację założeń modelu zapobiegania sytuacyjnego. Można też stwierdzić, że rzetelna diagnoza kryminologiczna stanowi dobrą podstawę do projektowania skutecznych strategii zapobiegawczych⁴⁸.

⁴⁶ S. Frosdick, P. Marsh, *op. cit.*, s. 180.

⁴⁷ P. Chlebowicz, *Strategie zwalczania przestępczości stadionowej*, [w:] *Kryminologia wobec współczesnych wyzwań cywilizacyjnych*, red. G. Kędzierska, W. Pływaczewski, Olsztyn 2010, s. 48.

⁴⁸ W tym kontekście warto zwrócić uwagę na zjawisko tzw. populizmu penalnego, które utrudnia prowadzenie efektywnej polityki kryminalnej. Wyraźne upolitycznienie kwestii chuligaństwa stadionowego, a co za tym idzie, wykorzystywanie „kiboli” w sporach i debatach politycznych nie wpływa korzystnie na racjonalną i obiektywną ocenę

Niestety, współpraca pomiędzy administracją i decydentami a światem nauki jest w Polsce wciąż niedoceniana. W takim zaś wypadku trudno mówić o naukowych i racjonalnych podstawach strategii zapobiegawczych. W tym miejscu trzeba dodać, że doświadczenia państw zachodnioeuropejskich, na przykład Holandii⁴⁹, wskazują jednoznacznie na efektywność strategii konstruowanych przy udziale ekspertów zewnętrznych⁵⁰. Nie zawsze bowiem administracja publiczna dysponuje odpowiednim zapleczem analitycznym. Należy pozytywnie ocenić efekty strategii, gdyż rozmiary przestępczości stadionowej maleją, same zaś stadiony wbrew obiegowym opiniom w zasadzie gwarantują bezpieczeństwo widzom i zawodnikom. Warto jednak pamiętać, że bezpieczeństwo, nie tylko obiektów sportowych, to stan, który wymaga działań systemowych. Z tego też względu wydaje się, że Euro 2012 może stanowić nową jakość⁵¹ w polityce kryminalnej w obszarze imprez masowych, jeśli po zakończeniu mistrzostw piłkarskich podmioty i właściwe organy utrzymają obecny poziom zaangażowania w zapewnieniu bezpieczeństwa.

fenomenowi przestępczości stadionowej. W tym wypadku trudno jest odróżnić elementy polityczne od politycznokryminalnych.

⁴⁹ Dotyczy to nie tylko przestępczości stadionowej, ale nawet tak poważnych form przestępczości jak przestępczość zorganizowana. Zob. szerzej E.W. Pływaczewski (red.), *Przestępczość zorganizowana*, Warszawa 2011, s. 373 n.

⁵⁰ W tym kontekście cenne są uwagi T. Cieleckiego: „Policjant holenderski wskazał na trudności przy próbie podjęcia dialogu, następnie — współpracy z przedstawicielami nauki w rozwiązywaniu tego problemu. Były one spowodowane powszechnością stereotypów poziomu intelektualnego policjantów i intelektualnej izolacji naukowców w abstrakcji. Wspólna praca obaliła je i pozwoliła rozwiązać problemy nieskuteczności działań policyjnych i wzrostu ich kosztów”. Zob. T. Cielecki, *op. cit.*, s. 14.

⁵¹ Koncepcja zwalczania przestępczości stadionowej w Polsce przestała być wyłącznie teorią dopiero w chwili przyznania Polsce i Ukrainie organizowania mistrzostw Euro 2012. Podniesienie standardów bezpieczeństwa na imprezach masowych stało się priorytetem ministerstwa spraw wewnętrznych i administracji. Pojawił się zatem dodatkowy czynnik w postaci woli politycznej, który wydatnie przyczynił się do przyspieszenia i inicjowania nowych działań w celu przeciwdziałania chuligaństwu stadionowemu. Międzynarodowy charakter Euro 2012 oraz wymiar prestiżowy tej imprezy sportowej wpłynęły zatem na determinację czynników decyzyjnych.

Strategy and tactics in preventing and countering football related crimes as a criminal policy issue

Summary

The paper is devoted to the problem of countering football related crimes in the context of criminological theories, including the so-called policy analysis. The author highlights the strategy that was used during the Euro 2012. The attention is paid to the various techniques, eg. friendly but firm, use of CCTV cameras, surveillance. The article shows the response of the Polish Police and other agencies to groups of football hooligans.

Keywords: football related crimes, countering crime, prevention of violence in sports, policing, Euro 2012.